БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
Институт по балканистика с Център по тракология
"Проф. А. Фол"
Вх. № 132 НО-05-05 / 04.11 2022 г.

РЕЦЕНЗИЯ

от **Йордан Ангелов Баев**, професор по съвременна международна история

във Военна академия „Г. С. Раковски",

член на научно жури съгласно Заповед № 112 РД-16/01.08.2022 на Директора на ИБЦТ

на научните трудове, представени в конкурса за заемане на щатно осигурена академична длъжност професор за нуждите на секция „Модерни Балкани" в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2 „История и археология (Международни отношения на Балканите през 40-те години на XX век)"

обявен в *Държавен вестник*, бр. 55 от 15 юли 2022 г.

на кандидата **Бисер Петров Петров** – доцент в секция „Модерни Балкани" на ИБЦТ

В обявения конкурс за професор в научна секция „Модерни Балкани" на Института за балканистика с Център по тракология при БАН участва само един кандидат – доцент доктор на историческите науки Бисер Петров Петров. За нуждите на конкурса кандидатът е представил за рецензиране две монографии и тринадесет научни студии и статии, шест от които на английски език.

Бисер Петров е възпитаник на Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски". През 1997 г. защитава докторска дисертация по темата „Некомунистическата съпротива в окупираните балкански страни", а две години по-късно е назначен за научен сътрудник (асистент) в Института за балканистика. През 2010 г. е избран за доцент с представен хабилитационен труд „Окупаторът съюзник: Колаборационизмът в Албания, Сърбия и Гърция по време на Втората световна война (Социални, политически и военни аспекти)". През 2019 г. успешно защитава дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор на историческите науки" на тема „България и новото славянско движение 1941-1948 г.".

Списъкът с авторски публикации през последните три десетилетия наброява 69 труда, включително четири научни монографии, както и още 12 рецензии и отзиви. Почти всички от тях са посветени на проблематика, която

пряко отговаря на тематиката на конкурса „Международни отношения на Балканите през 40-те години на XX век“. От тях 27 са публикувани на чужди езици в сп. “Etudes Balkaniques”, а пет в чуждестранни издания.

Представеното за рецензиране най-ново монографично изследване „Дипломация и диверсия на Балканите. Британската политика към Албания по време и след Втората световна война“ има характер на хабилитационен труд, поради което ще го разгледам по-обстойно. Темата на труда логично продължава научните дирения на Бисер Петров от предходните три десетилетия, които последователно разкриват взаимно обусловени, но антагонистични явления - некомунистическата съпротива и колаборационизма на Балканите по време на Втората световна война. За разлика от изследванията на редица чуждестранни автори, които разглеждат тази тема в по-ограничен исторически период – по време на войната или в първите следвоенни години – Петров си поставя по-амбициозната цел да проучи британската политика и конкретни действия в продължение на повече от едно десетилетие, разглеждайки събитията и процесите „в тяхната непрекъсната последователност и тясна взаимовръзка“. Макар и само загатнато в заглавието на труда, политиката на една от водещите европейски сили е изяснена чрез нейните две същностни стратегически проявления (особено в условията на военна конфронтация) – дипломация и разузнаване.

Изследването за британската политика към Албания се основава върху задълбочено проучване и анализ на ключови архивни документи в британския национален архив (TNA) и обнародвани документални сборници. Декласифицирането в последните години на миналия век на изключително ценния масив от документи на Управлението за специални операции (SOE) в британското външно разузнаване за периода 1940-1945 г. предизвика „взрив“ от изследвания на британски експерти по разузнавателна история, от което умело се е възползвал Бисер Петров за да представи за пръв път в българската историография детайлен прочит на британските тайни операции в Албания и главните действащи лица в тях. Би могло, разбира се, да се уточнят и други

ключови моменти в дейността на най-изявените от тях. Например, когато става въпрос за заместник-ръководителя на балканския отдел на SOE Джулиан Еймъри, не е излишно да се припомнят неговите две поверителни мисии през 1940 г. в България и разговорите му с д-р Г. М. Димитров (Гемето) относно противопоставяне срещу включването на Царство България в Тристранния пакт. Що се отнася до капитан (достигнал до полковник) Дейвид Смайли, освен дейността му в Албания вече са известни факти и за неговата подривна дейност в други секретни „мисии“, включително най-тайната диверсионна операция от 1947 г. срещу еврейската емиграция в Палестина или участието му в операцията MANGO в Йемен през 1963 г. Също така, Елизабет Баркър не е просто „журналист“ и „служител на Форин офис“, а именно в периода 1942-1945 г. ръководи балканския отдел на Управлението за политическа война (Political Warfare Executive) в британското външно разузнаване. Дългогодишните проучвания на Бисер Петров по темата му дават възможност компетентно, впечатляващо и синтезирано да пресъздаде различните тенденции и направления в албанската съпротива и динамичното взаимодействие на техните лидери с британските политически и разузнавателни мисии в северна и южна Албания.

Както сполучливо отбелязва авторът на монографичното изследване, британската военна активност не приключва с изтласкването на нацистките войски от територията на Балканите, а подобно на ситуацията в съседна Гърция се трансформира в нова политическа и военна активност през първите следвоенни години. Не случайно именно британската безкомпромисна въоръжена намеса в „съюзническа“ Гърция предизвиква първото „горещо огнище“ на Студената война в Европа преди още да са очертани доктриналните схващания и символично-институционалните граници на т. нар. „Желязна завеса“ между Запада и Изтока. В контекста на концепцията за „най-слабото звено“ в Съветския блок изглежда логично първата тайна британско-американска подривна операция срещу установяването на сталинистки режими в Източна Европа да започне именно в Албания още през 1949 г. Отново Бисер

Петров има възможността да се възползва от декласифицирането през 2005-2015 г. на огромен брой секретна документация на ЦРУ и MI-6 от първото следвоенно десетилетие, в това число за съвместната подривна операция в Албания с кодово наименование Valuable/BGFIEND (от 1952 г. OBOPUS). Достъпните в дигитален вид 31 папки с над 2800 страници подробна документация на ЦРУ за операцията в Албания предоставят ценни конкретни данни за различните форми и етапи на британско-американските тайни действия, включително от териториите на Гърция, Италия, Турция и Западна Германия.

Бисер Петров внимателно анализира и интерпретира наличните документални и мемоарни свидетелства и критично използва съществуващата научно-експертна литература. Това му е дало възможност, например, правдиво да отрази дискусиите относно ролята на Ким Филби за разкриване и провала на въоръжената операция в Албания. Съпоставката на реалните факти, посочва авторът в своята монография, нагледно показва, че няма как Филби да е „отговорен“ за провала на първите въоръжени групи, прехвърлени в Албания през август-септември 1949 г., тъй като той пристига във Вашингтон като представител на британското разузнаване едва на 10 октомври 1949 г. Ким Филби отпътува от Вашингтон в началото на март 1951 г. и след това няма отношение към продължаващата тайна операция. Поради това допускането на Петров, че източници на разузнавателна информация за Москва и Тирана следва да се търсят също сред албанската политическа емиграция в Италия, е напълно правдоподобно. Бих препоръчал при ново издание на книгата тази тема да обхване и последния етап на британско-американската операция, която е прекратена едва след публичния процес срещу „английските и американски шпиони“ в Тирана през пролетта на 1954 г. Добре е да се отразят и пропагандните аспекти на операцията с прехвърляне на над 700 000 листовки и брошури на албанска територия и начало на интензивна „сива“ и „черна“ радиопропаганда от лятото на 1951 г. срещу режима на Енвер Ходжа.

Бих искал специално да посоча, че някои възлови моменти от монографията на Бисер Петров са представени в синтезиран вид в нова публикация, която е предвидена да излезе през декември 2022 г. в колективен сборник за „история на дипломацията и разузнаването на Балканите“, публикуван от нюйоркския клон на авторитетното академично издателство Peter Lang. В качеството на един от международните редактори на сборника мога да потвърдя високата оценка, която бе дадена от няколко видни европейски специалисти по дипломатическа и разузнавателна история, а това е безспорен знак за обещаващия по-широк отзвук на постигнатото от доц. Петров сред международната професионална общност.

Самостоятелните публикации, поместени в сп. Etudes Balkaniques (2002, No. 2; 2004, No. 4; 2006, No. 2) за британската политика към Албания в годините на Втората световна война (1939-1944) и за съдбата на монархията в Албания са свързани с монографичното изследване, но са представени в по-цялостен вид. Тезата на автора внася важно и необходимо допълнение към българските исторически изследвания за началото на Втората световна война в Европа. На основата на достъпен архивен материал от архива на Форин офис Петров убедително показва, че позицията на Великобритания е в унисон с политиката на правителството на Чембърлейн за „омиротворяване“ на нацистка Германия и фашистка Италия, демонстрирана преди това с Мюнхенското споразумение, както и с позицията на „неутралитет“ към завладяването на Абисиния, анексирането на Чехословакия и италианско-германската военна интервенция в Испания. Поставянето на тази тема за пореден път доказва, че началото на Втората световна война в Европа не започва на 1 септември 1939 г. с нападението над Полша, а в по-глобален мащаб дори може да се определи още по-рано с японската въоръжена агресия в Китай през юли 1937 г. Отношението на британското правителство към възможна реставрация на роялисткия режим в Албания варира в зависимост от конкретната ситуация и развитието на различните тенденции в съпротивата срещу силите на Оста. Както заключава Петров по-късно в своята най-нова монография, „британците се сещат за Зогу и

го включват реално в плановете си единствено тогава, когато спешно се нуждаят от услугите му“.

Изследването за съветската военна мисия в Тесалия през юли 1944 г. разширява обхвата на научните дирения на колегата Петров по темата за Балканите и политиката на великите сили по време на Втората световна война. Но вместо да се позовава на косвените сведения на датския историк Ларс Баренцен от 1986 г., добре е било да използва монографията на проф. А. Улунян от 1994 г., където въз основа на автентични руски архивни документи ясно се разкрива целта на мисията, оглавена от полковниците Г. М. Попов и Чернецов и техните разговори със секретарите на ЦК на ГКП Г. Сянтос и Я. Йоанидис. Изпращането на тази секретна мисия е в отговор на молба на ръководството на ГКП, предадена през юни 1944 г. на ген. Корнеев от гръцкия представител при щаба на Тито А. Дзимас.

Монографията „България и новото славянско движение (1941-1948)“ представлява в редактиран вид дисертационният труд на кандидата за придобиване на научната степен „доктор на историческите науки“, който е получил подобаваща позитивна оценка, включително от членове на настоящото научно жури. Това е първо цялостно изследване на специфичното обществено-политическо явление, окачествено като „славянския фактор“ и елемент от политиката на една от водещите европейски сили през 40-те години на XX век. Представените за рецензиране още три публикации са посветени на проблеми, които също са разгледани в монографията и поради това няма да бъдат оценявани отделно.

Хронологическата рамка на „славянската“ тенденция в съветската външна политика и пропаганда е ясно ограничена в периода от нападението на нацистка Германия срещу СССР през юни 1941 г. до разгарянето на конфликта Сталин – Тито след юни 1948 г. Що се отнася до политиката на България, „славянският фактор“ продължава да бъде експлоатиран и през следващите четири десетилетия, но с видоизменено съдържание. Бисер Петров анализира

същностните различия между стария руски панславизъм от XIX – началото на XX век и „новото славянско движение“ инициирано от Кремъл в годините на Втората световна война. В монографията убедително се разкрива процесът на институционализиране на „славянската идея“ и нейното проявление едновременно като външнополитическа парадигма и масово обществено движение в следвоенните условия на Източна Европа. Изследването се основава на голям брой архивни документи, периодичен печат и съществуващата мемоарна и научна книжнина. Бих препоръчал при нови публикации по темата да се проучат и други български архивни фондове, например справки и кореспонденция на министерството на външните работи (фонд 1477), информации и пропагандни материали във фонда на Радиостанция „Христо Ботев“ (фонд 209Б), личните фондове на Владимир Поптомов (фонд 214Б) и на Георги Димитров (фонд 146Б), в който се съхранява кореспонденция с Благоева, Гоневски, Гундоров, Мочалов, Червенков и други политически и обществени дейци във връзка с дейността на Общославянския комитет в Москва и славянските комитети в Източна Европа, Северна и Южна Америка.

Представените за рецензиране още три публикации са свързани с третата основна тема в научното творчество на Бисер Петров – за специфичния характер и роля на колаборационистките режими на Балканите. И докато въпросът за политиката на сателитното правителство на Георгиос Чолакоглу в Гърция по-късно е доразвит от автора в негово монографично изследване, темата за „анти-урбанизмът“ и „селската държава“ в политиката на Милан Недич в Сърбия са нов оригинален принос по тази проблематика в контекста и на консервативните европейски идеи от първата половина на XX век в лицето на Освалд Шпенглер и други западни идеолози. Петров анализира развитието на тези идеи в предвоенна Югославия след установяване на диктатурата на крал Александър Караджорджевич и ролята на Сръбската православна църква за пропагандиране на подобни патриархални „селски анти-утопии“.

Провокативен, но и актуален характер има една от последните публикации на кандидата от 2021 г. за изясняване на правно-нормативните

аспекти на привидно дискусионния въпрос за легитимността на нелегалната партизанска война срещу окупационните сили на Оста по време на Втората световна война. Темата има и по-широки измерения, тъй като за разлика от Италия и Югославия, в продължение на три следвоенни десетилетия в Гърция се отхвърляше правото на лявата партизанска армия (ЕЛАС) да е съставна част от общата антифашистка съпротива. Формалното позоваване на Хагските конвенции от 1907 г. би могло да бъде продължено с възникналата в края на Втората световна война необходимост от осъждане политиката на нацистка Германия и нейните съюзници на извънсъдебна разправа, масови репресии и етническо прочистване срещу невъоръжено цивилно население. Всичко това предизвиква развитие на международното военно и хуманитарно право и ясно дефиниране на термини като „военни престъпления“, „престъпления към мира“, „престъпления срещу човечеството“, „геноцид“ чрез Лондонската харта за международния военен трибунал и „Нюрнбергските правила“ от 1945-1946 г., Декларацията на ООН за геноцида от 1948 г. и Женевските конвенции от 1949 г.

Приложената справка включва общо 28 забелязани цитирания и отзиви на авторски трудове, от които 20 в чужбина. Това нагледно показва, че доц. Бисер Петров е познат автор не само в българската историография, но и в средите на балканската и европейска историческа общност. Вероятно цитираните негови публикации са значително повече, тъй като не е посочил някои от тях (например „*Американското разузнаване и България*“, С., 2021, с. 43). Кандидатът е посочил участие в пет институционални научни проекта на Института за балканистика, в един от които е ръководител на екип.

Независимо от обстоятелството, че професионалната кариера на Бисер Петров е преминала в научноизследователски институт на Българската академия на науките, бих препоръчал в своята бъдеща дейност той да се съобрази и с допълнителните препоръчителни изисквания за научната длъжност „професор“, посочени в чл. 61, т. 3 от Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България, а именно –

преподавателска дейност с подготовка на лекционни курсове в избираеми дисциплини и спецкурсове и ръководство на докторанти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Публикациите на доц. Бисер Петров са лично дело на автора и представляват безспорен принос в българската специализирана литература по проблемите на международните отношения на Балканите в средата на XX век. Те са резултат от дългогодишни научни проучвания с използване на голям брой нови архивни документи и коректно интерпретиране на изследванията на други български и чуждестранни автори.

Като имам предвид научните постижения на кандидата, бих искал да потвърдя, че постигнатото от него отговаря на законовите и нормативни изисквания и качествени критерии за заемане на академичната длъжност „професор" в съответствие със ЗРАС и Правилника за прилагането му, както и с Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на научни длъжности в БАН.

. Подкрепям кандидатурата на доцент доктор на историческите науки Бисер Петров Петров и призовавам уважаемите членове на научното жури да гласуват положително за неговия избор за „професор" по професионално направление 2.2. „История и археология".

Член на научното жури:

/проф. д-р Йордан Баев/

София, 23.11.2022 г.